

Bir Kimlik Olarak Anadoluçuluk: Hilmi Ziya Ülken’de Kültürel Yurt Arayışı

Anatolianism as an Identity: The Search for a Cultural Homeland in Hilmi Ziya Ülken

ÖZET

Bu makale, Hilmi Ziya Ülken’in düşünce dünyasında merkezi bir yere sahip olan Anadoluçuluk anlayışını, bir kimlik arayışı bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Türkiye’nin erken Cumhuriyet döneminde şekillenen kültürel tartışmalar içinde Anadoluçuluk, hem mekâna yönelme hem de bu mekân üzerinden yeni bir kültürel kimlik inşa etme çabası olarak ortaya çıkmıştır. Hilmi Ziya Ülken’in Anadoluçuluk yaklaşımı, Anadolu’yu sadece fiziksel bir coğrafya değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olan bir “yurt” olarak konumlandırır. Bu perspektif, milliyetçilikle benzer zeminleri paylaşırsa da, özellikle kültürel kimliğin tanımlanış biçimi ve tarihsel aidiyetin kuruluşu açısından önemli farklılıklar gösterir. Ülken, kültürel kimliği etnik homojenliğe değil, Anadolu’nun çok katmanlı tarihine, halk kültürüne ve medeniyet birikimine dayandırır. Bu çalışmada, Hilmi Ziya Ülken’in düşünceleri üzerinden kültürel yurt fikri ele alınmaktadır. Çalışma hem modern Türkiye’nin kimlik inşa sürecini anlamak hem de kültürel aidiyet biçimlerini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Ziya Ülken, Anadoluçuluk, Kültürel Kimlik, Yurt.

ABSTRACT

This article aims to discuss Anatolianism, which has a central place in Hilmi Ziya Ülken's world of thought, in the context of a search for identity. His article aims to discuss Anatolianism, which has a central place in Hilmi Ziya Ülken's world of thought, in the context of a search for identity. Anatolianism emerged as an effort to both turn to space and to build a new cultural identity through this space within the cultural debates that shaped Turkey in the early Republican period. Hilmi Ziya Ülken's approach to Anatolianism positions Anatolia not only as a physical geography, but also as a “homeland” that is the carrier of historical and cultural continuity. Although this perspective shares similar grounds with nationalism, it shows significant differences, especially in terms of the way cultural identity is defined and the establishment of historical belonging. Ülken bases its cultural identity not on ethnic homogeneity, but on the multi-layered history of Anatolia, folk culture and the accumulation of civilization. Although this perspective shares similar grounds with nationalism, it shows significant differences, especially in terms of the way cultural identity is defined and the establishment of historical belonging. Ülken bases its cultural ide.

Keywords: Hilmi Ziya Ülken, Anatolianism, Cultural Identity, Homeland.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması ve ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması, ulus inşa sürecinin temel unsurlarından biri olan kültürel dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu yeni dönemde, kimlik meselesi entelektüel tartışmaların ana eksenlerinden biri hâline gelmiş, özellikle aydınlar arasında Türkiye’nin hangi tarihsel ve kültürel temeller üzerine inşa edilmesi gerektiği sorusu yoğun biçimde tartışılmıştır. Bu tartışma zemini içinde doğan Anadoluçuluk, 1930’lu ve 1940’lı yıllarda farklı düşünsel yönelimleri bir araya getiren bir kültürel arayış hareketi olarak öne çıkmıştır. Batılılaşma sürecinin doğurduğu epistemolojik kırılmalar, Türkiye’deki aydınlar için “biz kimiz?” sorusunu daha yakıcı hale getirmiştir. Bu bağlamda 20. yüzyıl başlarından itibaren farklı entelektüel arayışlar, Türk modernleşmesine yön verme amacıyla sahneye çıkmıştır. Özellikle Batıcı-modernleşmeci çizginin ve milliyetçi ideolojilerin egemen olduğu bir dönemde, Anadoluçuluk, yüzünü Batı’ya değil Anadolu’nun tarihsel ve toplumsal gerçekliğine dönmeyi öneren bir hareket olarak gelişmiştir.

Anadoluçuluk, yalnızca bir edebi ya da felsefi tavırdan ibaret olmayıp; Türk aydınının Batı karşısındaki konumunu, Doğu ile ilişkisini ve Anadolu topraklarına bakışını yeniden tanımlama girişimidir. Tanzimat’tan itibaren şekillenen Osmanlı aydın kimliği, ya Batılılaşma fikrinin peşinden gitmiş ya da İslamcı bir bütünlüğü savunarak direniş göstermeye çalışmıştır. Oysa Anadoluçuluk, her iki eğilime karşı eleştirel bir duruş sergileyerek, Türk kimliğinin tarihsel ve kültürel köklerinin Anadolu’da bulunduğunu ileri sürmüştür; Anadolu’yu hem mekânsal hem de kültürel

Vefa Adıgüzel¹

How to Cite This Article

Adıgüzel, V. (2025). “Bir Kimlik Olarak Anadoluçuluk: Hilmi Ziya Ülken’de Kültürel Yurt Arayışı” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:11, Issue:10; pp:1828-1835. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17441071>

Arrival: 15 September 2025

Published: 25 October 2025

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Bingöl, Türkiye. ORCID: 0000-0002-8901-4251

olarak yurt haline getirme çabasını esas almıştır. Bu yönüyle Anadoluçuluk, kültürel bir ontoloji meselesi olarak da değerlendirilebilir.

Bu çerçevede Hilmi Ziya Ülken, Anadoluçuluk düşüncesinin önemli kuramsal taşıyıcılarından biri olarak belirginleşir. Ülken'in Anadoluçuluğu, tarihsel sürekliliğe dayanan kültürel bir yurt arayışıdır. O, kimliği modern ulus-devlet paradigmasının soy ve dil temelli yaklaşımından ziyade, Anadolu'nun çok katmanlı uygarlık birikiminden beslenen iç dinamikleri üzerinden inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Ülken, Anadolu'yu bir mekân olmaktan öte bir kültürel bilinç alanı olarak konumlandırır. Milliyetçiliğin kimi zaman homojenleştirici eğilimlerine karşılık, Ülken'in Anadoluçuluğu çoğulcu, tarihsel ve yerel olanla barışık bir kimlik inşasını işaret eder. Özellikle *“Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi”* ve *“İçtimai Doktrinler”* gibi eserlerinde, Ülken, Anadolu'nun yalnızca fiziki bir yurt değil, aynı zamanda kültürel bir memleket fikri olarak düşünülmesi gerektiğini ortaya koyar. Ona göre, modern Türk kimliği; köklerini ne yalnızca Batı'dan ne de salt Osmanlı geçmişinden almalıdır. Bu kimlik, Anadolu'daki tarihsel katmanların, kültürel birikimlerin ve medeniyet izleklerinin farkına varılarak inşa edilmelidir. Hilmi Ziya'nın yaklaşımı, bir yerli düşünce geleneği kurma arzusunun izlerini taşır ve bu bağlamda Anadoluçuluğun düşünsel derinliğini en iyi yansıtan figürlerden biri olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada, Anadoluçuluk düşüncesi Hilmi Ziya Ülken'in fikirleri temelinde bir kimlik arayışı olarak ele alınacaktır. Özellikle Ülken'in Anadolu'yu bir kültürel yurt olarak konumlandırma çabası, Anadoluçuluğun tarihsel bağlamı içerisinde yeniden değerlendirilecektir. Böylece, hem bu düşünce akımının ortaya çıkış koşulları hem de Hilmi Ziya Ülken'in bu düşünceye sağladığı kuramsal katkılar, bütüncül bir yaklaşımla analiz edilecektir.

Anadoluçuluk Düşüncesi: Hilmi Ziya Ülken'in Perspektifi

Anadoluçuluk, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kültür ve tarihe dayanan özgün bir düşünce akımıdır. Bu hareket, Anadolu'yu salt coğrafi bir alan olmaktan çıkarıp, tarihsel hafızanın, kültürel köklerin ve sosyolojik sürekliliğin taşıyıcısı olarak tanımlar. Özellikle Hilmi Ziya Ülken'in katkılarıyla sistematik hâle gelen bu yaklaşım, tarihsel süreklilik ile modernleşme arasında köprü kurma çabasını temsil eder. Anadoluçuluk, yerel kültürel öğeleri modern düşünceyle sentezlemeyi amaçlayarak, Batı'dan gelen kültürel etkileri tümüyle reddetmek yerine, onları yerli bağlamda yeniden şekillendirme arayışına girer. Bu çaba, hem kültürel kimliğin korunmasını hem de evrensel değerlere açık bir toplumun inşasını hedefler. Bu açıdan Anadoluçuluk, Türkiye'de düşünsel ve kültürel özgünlüğün oluşumuna ideolojik, felsefi ve sosyolojik çerçeveden katkı sunmaktadır.

Hilmi Ziya Ülken'e göre Anadolu, fiziki sınırlarla tanımlanabilecek bir alan olmanın ötesinde, tarihsel ve kültürel anlamlarla yüklü bir varlık olarak değerlendirilmelidir. Ülken Anadolu'yu, Türk milletinin hem tarihsel hafızasını hem de düşünsel gelişiminin temelini oluşturan bir mekân olarak tasvir etmektedir (Ülken, 1941: 12). Bu anlayış, coğrafyayı pasif bir zemin olmaktan çıkararak kimlik inşasında aktif bir unsur hâline getirir. Bu nedenle Anadoluçuluk, sadece mekânsal bir aidiyet değil; tarihsel bilinç ve kültürel mensubiyetin bir bileşimidir. Ülken, mekân ile anlam arasında felsefi bir bağ kurar ve Anadolu'yu tarihin, kültürün ve düşüncenin öznesi olarak konumlandırır.

Modernleşme süreci, özellikle Tanzimat'tan itibaren Türk düşüncesinde kimlik krizini tetiklemiştir. Batı'ya yönelme, bilimsel ve teknik ilerlemelerin benimsenmesini sağlarken, kültürel formların değersizleştirilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımı, Batı'nın teknik yönünün alınabileceğini, ancak kültürel anlamda bir “hars” inşasının da zorunlu olduğunu savunur (Gökalp, 1976: 38). Fakat Gökalp'in yaklaşımı, harsı geri planda tutması nedeniyle eleştiriye açıktır. Hilmi Ziya Ülken ise bu ikiliği yalnızca teorik bir gerilim olarak görmez; bu gerilimin aşılabileceğini de ileri sürer. Ona göre kültürel öz ile evrensel modernleşme arasında keskin bir ayrım yapmak yerine, bu iki alanı harmanlayarak yeni bir sentez oluşturmak gerekir. Bu yaklaşım, kültürel devamlılık ile modern ilerlemenin bir arada mümkün olabileceği düşüncesini ifade etmektedir.

Ülken'in medeniyet anlayışı, yerli kültürün korunmasının yanında onun yeniden inşa edilmesini de gerekli görür. Medeniyet, teknik araçlar ile kurumsal yapıları içermekle birlikte, felsefi, estetik ve ahlaki boyutları da kapsayan bütüncül bir yapıdır (Ülken, 1976: 34). Bu bakış, kültürü bir yaşam biçimi olarak yeniden anlamlandırmayı öngörür. Bu çerçevede Anadoluçuluk, bir yandan evrensel ilkeleri benimserken, diğer yandan halk kültürünün değerlerini modern düşünceye entegre etmeyi amaçlar. Bu entegrasyon çabası, Türkiye'nin kültürel özgünlüğünü tehdit eden dış etkiler karşısında bir direniş karakteri gösterir. Bu direniş, savunmaya dayalı tepkisel bir tutumun ötesinde; yaratıcı, dönüştürücü ve geleceği şekillendirmeyi amaçlayan bir strateji olarak ele alınmalıdır.

1920'li yıllarda yayımlanan Anadolu Mecmuası, Anadoluçuluk düşüncesinin kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dergi etrafında gelişen hareket, halk masalları, tasavvuf, ahilik, sözlü kültür ve folklor gibi geleneksel unsurları odağına alarak bir düşünce ve kültür ortamı oluşturmayı amaçlamıştır (Tonga, 2011: 138). Bu çaba, halk kültürünü modern bilgi sistematigi içinde marjinal bir öge olmaktan çıkarıp, temel bir unsur olarak

konumlandırmıştır. Bayraktar'a (2009) göre Anadoluçuluk, halkı yalnızca bir kültürel taşıyıcı olarak değil; aynı zamanda düşünsel bir özne olarak değerlendirir (Bayraktar, 2009: 70). Bu yaklaşım, Gramsci'nin "organik aydınlar" kavramıyla da uyumludur. Antonio Gramsci'nin "organik aydın" kavramı, modern toplumlarda sınıflar arası hegemonya mücadelesini açıklayan temel kavramlardan biridir. Gramsci, klasik Marksist yaklaşımların aksine, aydınları üretim süreçlerinden yalıtılmış bağımsız bir kategori olarak değil, doğrudan sınıfsal yapılarla ilişkili tarihsel figürler olarak değerlendirir. Söz konusu aydınlar, belirli bir sınıfın tarihsel ihtiyaçlarına yanıt olarak ortaya çıkan, o sınıfın dünya görüşünü şekillendiren ve meşrulaştıran toplumsal aktörlerdir (Gramsci, 2019: 17). Anadoluçuluk, halkla entelektüel arasındaki kopukluğu azaltmak yerine, halkın kültürel potansiyelini bilimsel ve felsefi düzeyde ifade etmeye çalışır. Bu yöntem, halkın bilgeliğini yeniden keşfetmek ve entelektüel harekete katkı sağlamak açısından büyük önem taşır. Bu yüzden Anadoluçuluk, bir coğrafyanın ötesinde, toplumsal ve kültürel sürekliliğin temel unsuru olarak görülür. Ülken'in düşünsel perspektifi, özellikle bu noktada Gramsci'nin organik aydın tanımıyla ilişkilendirilebilir. Ülken, halktan ve tarihten kopuk entelijansiyaya karşı, halkın tarihsel deneyimini teoriye dönüştürme gayreti içerisinde olmuştur. Gramsci'nin organik aydın anlayışına benzer şekilde, Ülken de döneminin toplumsal sorunlarına yerli düşünce üzerinden yaklaşarak özgün bir kültürel bilinç ve yönelim geliştirmiştir.

Hilmi Ziya Ülken'in düşünce dünyasında çeviri faaliyetleri, kültürel dönüşümün bir aracı olarak değerlendirilir. Ülken'e göre çeviri, bilgi aktarmanın ötesinde, bilginin yeniden inşa edilmesi sürecidir (Ülken, 1935a: 15). Tercüme, yerli düşüncenin dış etkilerle yüzleşmesini ve bu etkileri kendi bağlamında dönüştürmesini mümkün kılar. Bu bakımdan Anadoluçuluk, ithal fikirleri sorgusuz kabul etmek yerine, onları tarihsel ve kültürel bağlam içinde yeniden anlamlandırmayı önerir. Bu düşünce, postkolonyal kuramların bilgi üretiminde öznelliğin önemine yaptığı vurguyla örtüşür. E. Said'in *Oryantalizm* adlı eserinde vurguladığı temel noktalardan biri, Batı'nın Doğu'yu tanımlarken kendi çıkarları doğrultusunda kurduğu tahakküm edici bilgi rejimidir. Said'e göre bu bilgi, nesnel değil, siyasi ve kültürel önyargılarla biçimlenmiş bir söylemdir (Said, 2003b). Bu bağlamda Anadoluçuluğun, dışsal düşünce kalıplarını doğrudan benimsemek yerine, onları kültürel bağlamda yeniden yorumlama çabası, postkolonyal eleştirel duyarlılıkla örtüşmektedir. Çünkü her iki yaklaşım da evrensel görünen bilgi formlarının arkasındaki güç ilişkilerini sorgular; bilgi üretimde yerelliği, tarihsel özgüllüğü ve kültürel öznelliği merkeze alır. Anadoluçuluk, bu anlamda kültürel bir yönelim olmanın yanı sıra, epistemik tahakküme karşı yerel düzeyde bir direniş aracı olarak da işlev görür.

Anadoluçuluğun önemli boyutlarından biri de mistik ve metafizik yönüdür. Ülken, Mevlânâ, Yunus Emre ve Hacı Bektaş gibi figürleri merkeze alarak Anadolu'nun düşünsel haritasını manevî bir ekseninde çizer (Ülken, 1935b: 21). Bu figürler, dini önderler olmakla birlikte, halkın iç dünyasını şekillendiren ontolojik yapı taşlarıdır. Bu gerçeklik, Anadoluçuluk düşüncesine içsel bir derinlik kazandırır. Pozitivist modernleşme modellerinin göz ardı ettiği manevi boyut, Ülken'in düşüncesinde kültürel bütünlüğün ayrılmaz bir parçası hâline gelir. O halde denilebilir ki Anadoluçuluk, yalnızca maddi değil, manevi modernleşmeyi de içeren çok katmanlı bir yaklaşımdır. Said (2003a), kültürel kimliklerin ve temsillerin emperyal güç ilişkileri bağlamında nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü ortaya koyar. Said'in kültürel kimlik ve temsil üzerine çalışmaları, Anadolu'nun manevi ve kültürel katmanlarının modernleşme sürecindeki anlamını kavramaya olanak sağlar. Kültür, hem estetik bir alan hem de politik ve ideolojik mücadelelerin sahasıdır. Modernleşmeyi sadece ekonomik ya da teknik gelişmeler çerçevesinde ele almayan Anadoluçuluk, kültürel kimlik ve aidiyet gibi toplumsal derinliği olan unsurları merkezine alarak bu sürece özgün bir yorum getirir. Said'in yaklaşımı, Anadolu'nun tarihsel birikimi ile kültürel kodlarının modernleşme süreci içerisinde nasıl muhafaza edildiğini, yeniden anlamlandırıldığını ve dönüştürüldüğünü analiz etmeye imkân tanımaktadır.

Hilmi Ziya Ülken çalışmalarında Anadoluçuluk düşüncesinin tarihsel boyutuna ışık tutmaktadır. Ona göre millet, tarih ile kurduğu bilinçli bağ sayesinde kendi düşünsel varlığını inşa etmektedir (Ülken, 1948: 32). Bu görüş, Anderson'ın (2020) "hayali cemaatler" kavramıyla benzerlik taşır. Tarih, geçmiş olayların sıralanmasından ibaret olmayıp, toplumsal kimliğin şekillendiği zihinsel bir alandır. Anderson, ulusların ortak bir geçmiş ve aidiyet duygusu etrafında zihinsel olarak inşa edildiğini öne sürerken, Anadoluçuluk da benzer şekilde Türk ulus kimliğini Anadolu merkezli tarihsel ve kültürel bir zeminde yeniden tanımlama çabasıdır. Her iki yaklaşım da ulusal birlik duygusunu, tarihsel anlatılar, kültürel semboller ve ortak hafıza aracılığıyla kurar. Anadoluçuluk, Anadolu'yu hem coğrafi bir mekân hem de kültürel bir köken olarak idealize ederek, Türkiye'deki modern ulus inşasının yerli bir tahayyül biçimi olarak Anderson'ın kavramlarıyla okunabilir. Bu minvalde Anadoluçuluk, Türkiye özelinde "hayali cemaat"ın yerli bir yansımasıdır. Bununla birlikte Anadoluçuluk, tarih ile gelecek tahayyülünü birleştiren bir kimlik politikası üretir. Böylelikle Anadoluçuluk, nostaljiye veya taklitçi modernleşmeye düşmeden özgün bir karakter kazanır.

Anadoluculuk düşüncesinin sosyal bilimlerdeki tesiri özellikle tarih yazımı ve eğitim politikalarında görülür. Mükrimin Halil Yinanç ve Şemsettin Günaltay gibi tarihçiler, Anadolu merkezli tarih anlayışını savunarak, Anadoluçuluğun tarih yazımına epistemolojik katkı sağladığını belirtmişlerdir (Yinanç, 1981: 44). Bu tarihsel bakış, milletin köklerini Anadolu'ya dayandırarak coğrafi aidiyet ile kültürel kimlik arasında kurucu bir bağ önerir. Toprak'a göre bu yaklaşım, resmî tarih yazımına alternatif olmak yerine, onun yeniden yorumlanmasına katkı sağlayan zihinsel bir çerçevedir (Toprak, 2023: 22). Diğer taraftan Burgu'nun (2020) Selçuklu tarihçiliğine dair değerlendirmesi ise, Anadoluçuluğun tarih bilimindeki katkılarını pekiştirir. Anadoluçuluk hareketi, Türk tarih yazımında Alman ve Annales tarih okullarından esinlenen yeni bir paradigma olarak, Selçuklu tarihçiliğinin farklı disiplinlerle olan ilişkisine zemin hazırlamış ve bu durum coğrafyanın tarih yazımında belirleyici unsur kabul edildiği özgün bir yöntem anlayışının gelişmesine imkân tanımıştır (Burgu, 2020: 253-255).

Anadoluculuk, eğitim felsefesi açısından önemli bir referans noktasıdır. Yıldız'ın ifadesiyle, Anadolu Mecmuası'nda şekillenen eğitim anlayışı; cumhuriyetçilik, halkçılık ve pragmatizmi bir araya getiren özgün bir model oluşturur (Yıldız, 2020: 133). Eğitim, sadece teknik bilgi aktarımı değil, kültürel bilinç ve aidiyet oluşumunun da temel bir aracı olarak kabul edilir. Anadoluçuluk, modern müfredat ile yerel değerler arasında denge kurmayı amaçlar. Bu noktada Ball (2006) ve Apple (2013) tarafından geliştirilen eğitim sosyolojisi yaklaşımları, Anadoluçuluğun modern müfredat ile değerler arasındaki denge arayışını kavramada teorik derinlik kazandırır. Ball, eğitim politikalarının kültürel kimlik ve aidiyet inşasındaki rolüne dikkat çekerken (Ball, 2006: 45-47), Apple ise eğitimde hegemonik yapıların yerel kültürlerle etkileşimine vurgu yapar (Apple, 2013: 112-115). Neticede, Anadoluçuluk perspektifi, eğitimde hem küresel hem de yerel dinamiklerin dengelenmesini sağlayarak, eğitim politikalarına sürdürülebilirlik boyutu kazandırmaktadır.

Anadoluculuğun milliyetçilikle olan ilişkisi, bu düşünce sistematüğünü özgün kılmaktadır. Genç'in bu konudaki tespitine göre Anadoluçuluk, etnik vurgulardan uzak; kültür ve tarih üzerine kurulu bir milliyetçilik biçimidir (Genç, 2016: 44). Bu anlayış, dışlayıcı değil, kapsayıcı ve çoğulcu bir millet yapısının oluşmasına katkı sağlar. Hilmi Ziya Ülken'in belirttiği gibi, vatanperverlik coğrafi bir olgunun ötesinde, manevi bir aidiyettir (Ülken, 1933: 18). Başka bir ifadeyle Anadoluçuluk, değerler üzerine inşa edilen bir yaşam tarzıdır. Bu çoğulculuk anlayışı, küresel dünyada kimlik politikaları açısından güncelliğini korumaktadır (Kymlicka, 2020).

Kimlik ve Coğrafya: Anadolu'nun Kültürel Dokusu ve Epistemolojik Çerçevesi

Hilmi Ziya Ülken açısından coğrafya, salt mekânsal konumlandırma ya da fiziksel çevrenin tanımıyla sınırlandırılmaz. Onun düşünce dünyasında mekân, tarihsel bilincin ve kültürel kimliğin şekillenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Anadolu'ya yüklediği anlam da bu bağlamda şekillenir. Ülken'e göre Anadolu, tarih boyunca birikmiş kültürel deneyimlerin taşıyıcısı olarak, milletin ruhsal ve düşünsel harcını yoğuran asli bir unsurdur (Ülken, 1966: 42). Anadolu, geçmişin hatırası değil, geleceğin inşasında temel alınacak kültürel ve etik bir çerçevedir. Bu görüş, Ülken'in mekân kavrayışını jeopolitik bağlamlardan çıkarıp ontolojik bir düzleme taşır.

Ülken'in Anadoluçuluk düşüncesi, Tanzimat sonrası kültürel çözümler karşısında geliştirilen savunmacı yaklaşımlardan ayrılarak, yeni bir kavramsal çerçeve oluşturma çabasını yansıtır. Özellikle Batı'dan ithal edilen kavram ve kurumların, Anadolu'nun kültürel dokusuna nüfuz edememesi, onu yerli ve özgün bir düşünce sistemi kurmaya yöneltmiştir. Anadolu, geçmişin izlerini taşıyan bir mekân olmanın yanı sıra, kültürel yeniden doğuşun temelini oluşturan bir referans alanıdır (Ülken, 1935b: 19). Bu çaba, kültürel sürekliliği kesintiye uğratmadan, modernleşmenin olanaklarını yerel bir paradigma üzerinden yeniden yorumlama arzusunun göstergesidir.

Anadoluculuk, kültür siyasetine ek olarak, epistemolojik bir arayıştır. Bilgi üretiminin merkezine Anadolu'yu yerleştiren bu yaklaşım, Batı-merkezli bilgi yapılarının eleştirisini de içerir. Nitekim Türkiye'de bilgi üretiminde yerli epistemolojilerin eksikliği sıklıkla vurgulanmıştır (Bilgin, 2008). Ülken bu noktada, yerli düşünme biçimleriyle evrensel ilke ve kavramların bir araya getirilebileceği bir sentezin öncülüğünü yapar. Anadolu, Ülken'in metinlerinde geçmişin birikimi olarak kalmayıp, geleceğin inşa edileceği dinamik bir coğrafya olarak adlandırılmaktadır. Tonga'nın (2010) belirttiği gibi, Anadolu, kültürel olarak yeniden inşa edilmeye açık bir sahadır. Bu ifadeler, kültürün durağan ve sabit yapılarla tanımlanamayacağını, tersine tarihsel süreç içinde sürekli olarak yeniden tanımlandığını yansıtır. Ülken'in Anadolu vurgusu, kimliğin sabit bir forma indirgenemeyeceğini, kültürel etkileşim ve tarihsel süreklilik içinde yeniden yapılandırıldığını göstermektedir.

Coğrafyanın etik yönü, Ülken'in kimlik düşüncesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Vergili ve Bozkaya'nın (2016: 95) ifadesiyle, Anadolu, onun tahayyülünde medeniyet değerlerinin üretildiği ve aktarıldığı ahlaki bir sahnedir. Bu düşünce doğrultusunda mekân, kültürel üretimin yalnızca fonu değil; öznesi hâline gelir. Başka bir anlatımla Ülken, kimliği tarihsel olduğu kadar normatif bir yapı olarak da ele almaktadır.

Ülken'in Anadoluçuluğu, evrensel ile yerel olanı uzlaştırmayı amaçlamaktadır. Alver'in sosyolojik analizinde, bu yaklaşım gelenek ve modernlik arasındaki çatışmayı aşmak amacıyla yapılandırılmış bir model olarak değerlendirilmektedir (Alver, 2004: 38). Burada dikkat çeken husus, Ülken'in bilgi sistemini kendi kültürel kökleri üzerine inşa etmeye çalışmasıdır. Bu yönüyle onun Anadoluçuluğu, yerli düşüncenin özgünlüğünü ve evrensellekle kurduğu yaratıcı ilişkiyi ön plana çıkarmaktadır.

Bayraktar (2007) Ülken'in Anadolu'yu yaşayan bir kültür varlığı olarak ele aldığını ve bu yaklaşımın kimlik düşüncesine tarihsel süreklilik ve dönüşüm kazandırdığını belirtir. Kimlik, burada sabit ve kapalı bir yapı olmaktan ziyade, toplumsal pratikler aracılığıyla sürekli evrilen ve kendini yeniden üreten dinamik bir formdur. Bu anlayış, kimliği statik bir aidiyet tanımının ötesine taşıyarak, kültürel ilişkiler çerçevesinde inşa edilen dinamik bir süreç olarak ele alır. Bu nedenle kimlik, hem tarihsel bir birikim hem de geleceğe uzanan bir oluş hâlidir. Ülken, kimlik sınırlarını belirlerken “öteki”yi dışlayıcı bir unsur yerine, tanımlayıcı bir bileşen olarak konumlandırır (Pakiş, 2015: 104). Bu perspektif, kültürel farklılıkları yok etmeden onları kimliğin kuruluş sürecine dâhil eden kapsayıcı bir yaklaşımdır. Bu durum, günümüz çokkültürlü toplumları için önemli bir model teşkil etmektedir. Ülken'in ötekilik kavrayışı, bir tür benlik inşasının parçası olarak ötekini anlamaya yöneliktir.

Ülkenci Anadoluçuluk, kimlik ile bilgi üretiminin yerli temeller doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının önemine dikkat çeker. Ülken'in önerdiği kültürel model, geçmişe bağlı kalmadan geleceği şekillendirebilecek esneklik ve açıklığı barındırmaktadır. Belirtmek gerekir ki Anadoluçuluk, kültürel sürekliliği etik, tarihsel ve felsefi temeller üzerine yeniden kurmayı hedefleyen bir düşünce hareketidir.

Hilmi Ziya Ülken' de Anadoluçuluk: Yurt, Kimlik ve Kültürel Süreklilik

Hilmi Ziya Ülken'in düşünce evreni, Anadolu'yu tarihî bir mekân olmanın ötesinde, zihinsel bir yurt olarak kurgulayan özgün bir düşünce hattı inşa eder. Bu bağlamda Anadoluçuluk, Ülken'de hem entelektüel hem de kültürel bir yerleşim stratejisi olarak belirir. Onun yaklaşımında Anadolu, kültürel süreklilik ile tarihsel derinliğin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu epistemolojik bir temel oluşturur. Bu temel, modern Türk düşüncesinin yerli referanslarla yeniden inşasına olanak sağlar. Yahya Kemal Beyatlı'nın (1992) “kökü mazide olan âti” ifadesi geçmişle geleceği birbirine bağlayan bir medeniyet tasavvurunu yansıtır; bu anlayış, Hilmi Ziya Ülken'in Anadoluçuluk düşüncesiyle belirgin bir biçimde örtüşmektedir. Ülken, Anadolu'nun tarihsel ve kültürel mirasını geçmişe duyulan nostaljinin ötesinde, çağdaş bir düşünsel kimliğin temeli olarak ele almıştır. Ona göre, Anadolu'nun yerli değerleri modernleşme sürecinin dışında kalmamalı, bizzat onun içinde anlam kazanmalı ve yeni bir düşünce inşasının temel unsuru olmalıdır (Ülken, 1998: 41). Yahya Kemal'in geçmişe kök salan gelecek anlayışı ile Ülken'in kültürel sürekliliği esas alan felsefi yaklaşımı, her ikisinin de tarihsel belleği inkâr etmeksizin geleceğe dönük bir kimlik ve düşünce kurma çabasında birleştiğini göstermektedir. Ülken'in bu yaklaşımı, modernleşmenin evrensel ilkeleri ile kültürel kaynakların sentezlenebileceğini savunur ve bu eksende, Yahya Kemal'in düşüncesiyle benzerlik gösterir.

Ülken'in yaklaşımında Anadoluçuluk düşüncesi, ideolojik bir önermeden ibaret değildir; toplumsal, kültürel ve felsefi düşüncüyü yeniden şekillendirmeyi amaçlayan kurucu bir perspektif olarak değerlendirilebilir. Ülken, modernleşme sürecinde yaşanan kültürel çözümleri, Batı'dan alınan düşünce sistemlerinin gündelik hayatla bağ kuramamasıyla açıklar. Bu kopukluk, ona göre içeriksel olduğu kadar yöntemsel bir sorundur. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı eserinde “düşünce, halkın tecrübesine dokunmadıkça derinlik kazanmaz” (Ülken, 1998: 203) diyerek, düşünsel üretimin halk temelli olmasının gerekliliğini vurgular. Bu yargı, düşüncenin toplumsal hafızaya derinlemesine işlemesi durumunda yurt kurucu bir işlev üstlenebileceğini ortaya koymaktadır.

Hilmi Ziya Ülken'in çalışmalarında Türk düşüncesi, dışsal etkilerin belirleyiciliğiyle değil, kendi tarihsel ve kültürel dinamikleri içerisinde gelişen içsel bir evrim ve dönüşüm süreci çerçevesinde ele alınmaktadır. Ülken'e göre fikrî süreklilik, kültürel birikim sayesinde biçimlenir ve güç kazanır (Ülken, 1932–1933: 11). Bauman, kültürel mirasın salt geçmişe ait bir unsur olmadığını, aksine onun toplumsal kimliğin ve geleceğe dair yönelimin inşasında aktif bir anlam üretme süreci olduğunu ileri sürer. Bauman'a göre kültürel miras, geçmişe ait sabit içeriklerin taşınmasından çok, bugünün öznesi tarafından yeniden yorumlanan ve dönüştürülen bir anlam dünyasıdır (Bauman, 2018: 56). Bu tespitler, Hilmi Ziya Ülken'in Anadoluçuluk düşüncesiyle önemli ölçüde kesişmektedir. Anadolu, Ülken'in düşüncesinde mekânsal bir tanımın ötesine geçerek, tarihsel ve kültürel bağlamda fikir üretiminin merkezi olarak konumlandırılır. Ona göre Anadolu, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olmasının sağladığı entelektüel miras sayesinde, modern Türk düşüncesinin inşa edileceği güçlü bir tarihsel-kültürel arka plan teşkil etmektedir (Ülken, 1998: 37). Ülken'in tarihsel sürekliliğe dayalı Anadoluçuluğu ile Bauman'ın kültürel miras anlayışı, geçmişin dönüştürücü işlevine atfettikleri anlam açısından benzerlik gösterir. Her iki düşünür de kültürel sürekliliği sabitlemiş ve durağan bir yapı olarak değil, dinamik bir yeniden üretim süreci olarak kavramsallaştırır. Bu noktadan hareketle Ülken'in Anadolu fikri, Bauman'ın kültürel

mirasın toplumsal hafıza ve kimlik inşasıyla ilişkilendirdiği yaklaşımıyla kesişmekte; her iki düşünce, geçmişin yaratıcı biçimde yorumlanmasıyla gelecek tahayyülünün temellendirilebileceğini öne sürmektedir.

Ülken, millet kavramını etnik ya da siyasi tanımlamalardan çok kültürel bir birlik üzerinden tanımlar. Ona göre millet, ortak tarih şuuruyla ve kültürel hafıza ile örülmüş bir yapıdır. “Millet, geçmişiyile hesaplaşan değil, onunla barışık olan bir şura sahiptir” (Ülken, 1948: 29) sözü, toplumsal yurt tasavvurunun temellerini açığa çıkarır. Hilmi Ziya Ülken’in millet anlayışı, yurt inşasının toplumsal boyutunu temsil eder ve kimlik oluşumunun zamana yayılan bir süreklilik çerçevesinde gerçekleşebileceğini ifade eder.

Anadoluculuk, halk kültürünün felsefi anlamda yeniden yorumlanması yönüyle de Ülken’in düşüncesinde özgün bir yere sahiptir. Ona göre Tanzimat’tan itibaren gelişen modernleşme pratikleri, halkın inanç ve yaşayış biçimlerinden kopuk olduğu için köksüzleşmiştir. Ülken’in “Anadolu halkının yaşayış tarzı, felsefi bir kaynaktır” (Ülken, 1966: 76) ifadesi, halk deneyiminin belirleyici olması gerektiğini vurgular. Bu kapsamda onun halk merkezli epistemolojisi, Pierre Bourdieu’nün habitus kavramıyla açıklanabilecek bir kültürel yönelimi işaret eder. *Habitus* kavramı ile Anadoluculuk görüşü arasında, birey ve toplumsal yapı arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamaya yönelik ortak bir çerçeve bulunduğu söylenebilir. Bourdieu’nün *habitus* kavramı, bireylerin tarihsel ve toplumsal koşullar tarafından şekillenen algı, düşünce ve davranış kalıplarını ifade eder; bu yapısal-dinamik süreç, toplumsal pratiğin sürekliliğini ve dönüşümünü açıklar (Bourdieu, 2000: 53). Benzer şekilde, Ülken’in Anadoluculuk anlayışı da Anadolu’nun tarihsel ve kültürel birikimini temel alarak, Türkiye’nin düşünsel ve toplumsal kimliğinin inşasında süreklilik ve dönüşümü vurgular (Ülken, 1998: 42). Her iki perspektif de tarihsel koşulların ve kültürel mirasın bireysel ve kolektif bilince etkisini merkeze alır; böylece, geçmişin toplumsal bellekte yeniden üretimi üzerinden kimliklerin oluşum sürecine dikkat çeker. Söz konusu Bourdieu’nün *habitus* kavramı, Ülken’in Anadoluculuk düşüncesinin tarihsel-kültürel altyapısını ve onun birey-toplum ilişkisine dair yorumunu anlamada teorik bir araç işlevi görür.

Anadoluculuk düşüncesindeki metafizik boyut, Ülken’in mistik düşünce geleneğini incelediği eserlerinde belirgin biçimde ortaya çıkar. Bu eserlerde tasavvuf, halk metafiziği olarak yorumlanır ve düşünceyle halk arasındaki manevî bağın taşıyıcısı olarak görülür. Yunus’un diliyle, “metafizik, halkın diline inmiştir” (Ülken, 1935a: 33) yargısı, entelektüel üretimin yerel dil ve semboller üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Bu durum, C. Taylor’ın ‘tanınma politikası’ kavramıyla da ilişkilendirilebilir; zira yerel değerlerin görünür kılınması, yurt kavramının meşruiyetini sağlar. Taylor’ın tanınma politikası kuramı, bireylerin ve toplulukların kimliklerini karşılıklı tanınma süreçleriyle inşa ettiklerini varsayar. Buna mukabil, Hilmi Ziya Ülken’in Anadoluculuk düşüncesi de, kültürel ve tarihsel unsurların felsefi düzeyde tanınmasına dayalı bir kimlik inşası olarak değerlendirilebilir. Ülken’in Anadolu’yu bir merkez olarak konumlandırması, Taylor’ın kimlik tanınmasına dair bireysel ve toplumsal bütünlük perspektifiyle benzeşmektedir (Taylor, 1997: 25-36).

Ülken’in Anadoluculuğu, halkla, geçmişle, kültürel bellekle ve metafizik gelenekle kurduğu çok katmanlı ilişkiler aracılığıyla bir düşünsel yurt tasarımı ortaya koyar. Bu tasarım, geçmişin idealizasyonuna indirgenmeyip; kültürel sürekliliğe dayanan, yerli kaynaklardan beslenen ve evrensel tartışmalara açılan bir varoluş gerçeğidir. Bu yönüyle Ülken’in Anadoluculuğu, hem felsefi hem sosyolojik hem de kültürel bir yurt arayışının düşünsel ifadesi olarak okunabilir.

SONUÇ

Anadoluculuk düşüncesi, Türkiye’nin modernleşme sürecinde kimlik arayışlarına farklı bir boyut kazandıran önemli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, Anadolu’yu coğrafi bir mekân olarak görmekten ziyade, tarihsel ve kültürel değerler üzerinden yorumlayan bir bakış açısı geliştirmiştir. Hilmi Ziya Ülken’in katkılarıyla şekillenen Anadoluculuk, kültürel sürekliliği koruma ve geleceğe taşıma çabasını ifade etmektedir.

Bu çalışma, Hilmi Ziya Ülken’in Anadoluculuk yaklaşımını kültürel bir yurt tasavvuru çerçevesinde ele almıştır. Ülken, modernleşmeyi yalnızca teknik ilerlemeler veya siyasi düzenlemelerle sınırlı görmeyi yetersizliğine dikkat çekmiş ve kültürel derinliği esas alan bir perspektif ortaya koymuştur. Ona göre Anadolu, tarih boyunca farklı uygarlıkların izlerini taşıyan birikimiyle ulusal kimliğin en güçlü dayanağını oluşturur. Halk kültürü, tasavvuf mirası, folklorik öğeler ve yerli bilgi kaynakları bu bağlamda yeniden anlam kazanmış ve modernleşme sürecine özgün bir içerik kazandırmıştır. Bu yaklaşım, geçmiş ile gelecek arasında köprü kurma çabasını yansıtır. Anadolu merkezli kimlik inşası, hem tarihsel köklere bağlı kalmayı hem de toplumsal sürekliliği canlı tutmayı hedefler. Bu nedenle Anadoluculuk, kültürel bir yeniden yapılanma projesi olarak değerlendirilebilir.

Hilmi Ziya Ülken’in katkıları, Anadoluculuğu düşünsel bir arayıştan kuramsal bir çerçeveye taşımıştır. Onun eserlerinde ortaya çıkan kültürel yurt fikri, ulusal kimliğin toplumsal katmanlarla birlikte ele alınmasını sağlamış ve

modern Türk düşüncesine özgün bir yön kazandırmıştır. Bu yönelim, tarih ile kültürel aidiyet arasında güçlü bağlar kurarak kimlik olgusunu besleyen temel kaynaklardan biri hâline gelmiştir.

Sonuç olarak Anadoluçuluk, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kimlik arayışlarını yönlendiren, kültürel temelleri güçlendiren ve düşünce geleneğinin inşasına katkı sağlayan bir perspektif sunmaktadır. Bu yönüyle Hilmi Ziya Ülken, yalnızca bir teorisyen olarak değil, modern Türk düşüncesinde kültürel kimliğin kurucu figürlerinden biri olarak kabul edilir.

KAYNAKÇA

- Alver, K. (2004). “*Sosyolojik Açıdan Anadoluçuluk*”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması Üzerine Düşünceler* (Çev. İ. Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul.
- Apple, M. W. (2013). *Eğitim ve İktidar* (Çev. E. Bulut), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Ball, S. J. (2006). *Education Policy and Social Class: The Selected Works of Stephen J. Ball*. Routledge, London.
- Bauman, Z. (2018). *Kültür: Bir Kavramın Sorunsallaştırılması* (Çev. İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, L. (2007). “Anadolu Söyleminde 'Öteki' Simgesi”. *Turkish Studies*, 10(3):89-97.
- Bayraktar, L. (2009). “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluçuluk”. *Felsefe Dünyası*, (49):69-80.
- Bilgin, H. (2008). “Bilgi Sosyolojisi ve Yerli Epistemolojiler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4):124-134.
- Bourdieu, P. (2000). *Pratiğin Mantığı* (Çev. T. Öztürk), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Burgu, A. (2020). “Anadoluçuluk Hareketinin Selçuklu Tarihçiliğine Etkileri”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3(2):253-265.
- Genç, K. (2016). “*Milliyetçilik Türü Olarak Anadoluçuluğun Doğuşu*”, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökarp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gramsci, A. (2019). *Hapishane Defterlerinden Seçmeler* (Çev. A. Cemal), Notos Kitap, İstanbul.
- Kymlicka, W. (2020). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Pakış, A. (2015). “*Kimlik, Kültür ve Öteki: Hilmi Ziya Ülken'de Benlik ve Ötekilik*”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Said, E. W. (2003a). *Kültür ve Emperyalizm* (Çev. B. Ülner), Metis Yayınları, İstanbul.
- Said, E. W. (2003b). *Oryantalizm* (Çev. B. Ülner), Metis Yayınları, İstanbul.
- Taylor, C. (1997). *Tanınma Politikası* (Çev. Z. Kural), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tonga, N. (2010). “Anadoluçuluk Mecmuası (1924–1925) ve Anadoluçuluk Fikri Üzerine Bir İnceleme”. *Turkish Studies*, 5(1):43-58.
- Tonga, N. (2011). “Anadolu Mecmuası (1924–1925) ve Anadoluçuluk Fikri Üzerine Bir İnceleme”. *Türk Yurdu*, 31(285):138-141.
- Toprak, A. (2023). “Anadoluçuluk Fikrinin Gelişimi ve Genel Karakteri Üzerine Bir Değerlendirme”. *SOBAG*, 1(1):21-29.
- Ülken, H. Z. (1932-1933). *Türk Tefekkürü Tarihi* (2 Cilt), Marifet Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1933). *İnsanî Vatanperverlik, İnkılâp Kitabevi*, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1935a). *Türk Mistisizmini Tedkike Giriş*, Kenan Basımevi, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1935b). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1941). *İçtimai Doktrinler Tarihi*, Kenan Basımevi, İstanbul.

- Ülken, H. Z. (1948). *Millet ve Tarih Şuuru*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1966). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* (2 Cilt), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1976). *Aşk Ahlâkı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ülken, H. Z. (1998). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* (Yay. Haz. S. Ülken), Ülken Yayınları, İstanbul.
- Vergili, A. & Bozkaya, K. (2016). “Anadoluculuk Hareketinden Evrenselliğe: Hilmi Ziya Ülken’in Medeniyet Anlayışı Üzerine Felsefi ve Sosyolojik Bir Analiz”. *Toplum ve Bilim*, (136):90-110.
- Yahya Kemal Beyatlı. (1992). *Şiirler* (Haz. C. İleri), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, N. (2020). “Anadolu Mecmuası’nda (1924–1925) Eğitim ve Eğitim Politikalarına Yaklaşım: Cumhuriyetçilik, Anadoluculuk ve Pragmatizmin Dergideki Yansımaları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 88:129-140.
- Yinanç, M. H. (1981). *Anadolu Türk Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.